

جایگاه وحدت و انسجام در اسلام با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری

زهرا قاسمی*

سیدمحمدامین حسینی**

چکیده

موضوع مقاله حاضر، جایگاه وحدت و انسجام در اسلام با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری است. بر مبنای تعالیم اسلام، وحدت اسلامی، یکی از مهم‌ترین ایده‌ها و آرمان‌هایی مورد توجه هر مسلمان آزاده‌ای از صدر اسلام تا کنون است. در جهان هستی اصل بر وحدت است و مبدأ آفرینش نیز عین وحدت است. در حقیقت وحدت، مهم‌ترین عامل اقتدار امت اسلامی است؛ از این رو، بیشترین تیرهای زهرا گین دشمنان نیز به همین سو نشانه رفته است. اتحاد و انسجام اسلامی اهمیت بسیاری دارد. از دیدگاه مقام معظم رهبری، زمانی که وحدت، اولاً سبب از بین رفتن اختلافات شود و ثانیاً حاکمیت اسلامی را به همراه داشته باشد، حائز اهمیت است. وحدت را می‌توان به نبودن تفرقه، نفاق، درگیری و کشمکش و نیز وحدت اسلامی را به معنای همزیستی مسالمت‌آمیز پیروان مذاهب اسلامی تعریف کرد. مقام معظم رهبری به موضوع وحدت چنان اهمیتی می‌دهند که آن را به عنوان مسئله‌ای استراتژیک و نه تاکتیکی معرفی می‌کنند. ایشان همواره علما، روشنفکران، برجستگان سیاسی و آحاد امت اسلامی را به وحدت ذیل دستورها و آموزه‌های قرآن کریم و ارادت و محبت به پیامبر اسلام (ص) دعوت کرده‌اند. ایشان به عنوان پیشگام وحدت اسلامی بوده و نقش پررنگی را در تقویت یکپارچگی امت اسلامی ایفا کرده است.

واژه‌های کلیدی: وحدت اسلامی، حاکمیت، ایستادگی، تفرقه، همزیستی مسالمت‌آمیز

مقدمه

انسان‌ها در زندگی خود با جانداران دیگر، مشترک‌هایی دارند، مانند اجتماعی و گروهی زیستن؛ اما با این وجود، انسان تفاوت‌هایی دارد که او را از حیوانات متمایز می‌کند. برای مثال، درست است که زندگی بشری در سایه اجتماع امکان‌پذیر است؛ اما اجتماعی زیستن آدمی همچون مورچگان، موریانه‌ها و زنبورهای عسل، ناآگاهانه و به حکم غریزه نیست، بلکه این حرکت در انسان از روی شعور و آگاهی و نوعی انتخاب است؛ انتخابی آگاهانه و از روی شناخت تا با هم‌نوعان خود آلفت و همدلی داشته باشد و احساس وحدت و یگانگی کند و در یک کلام می‌توان گفت: بنای حیات بشر بر پایه وحدت است (موسوی کاشمیری، ۱۳۸۶، ص ۷۳).

در مرحله‌ای بالاتر، زمانی که انسان‌ها با دعوت الهی، یعنی «پذیرش ایمان به خدا و قیامت» روبه‌رو شدند، گروهی آن را پذیرفتند و گروهی امتناع ورزیدند و آنگاه که این دعوت در صحنه حیات بشر به گونه‌ای جدی عرضه شد؛ به طوری که دریافت‌کنندگان خردورز، راهی جز پذیرش آن پیش روی خود ندیدند، مناسبات گذشته خود را کناری نهادند و صف خود را با منکران آن دعوت جدا کردند و معیاری تازه برای وحدت خود برگزیدند و آن، ایمان به دعوت خداوندی بود.

البته روشن است که این وحدت پایدار نمی‌ماند و پس از هر پیامبری، پیروان او با تفسیرها و تأویل‌های گوناگون از تعلیمات آن پیامبر و با دخالت دادن هواها و غرض‌های شخصی، قومی و باندی در این باره، فرقه‌ها و نحله‌های گوناگونی را پدید می‌آوردند و باز تفرقه آشکار می‌شد. در دامن اسلام نیز این پدیده اتفاق افتاده و ده‌ها فرقه و گروه اعتقادی، فقهی و معارفی در آن به وجود آمده که جمع کردن آن در وضعیت کنونی کاری ناممکن است.

امروزه وقتی بزرگان و اصلاح‌گران دین، بر وحدت اسلامی تأکید می‌کنند، هیچ‌گاه چنین مقصودی را از آن در نظر ندارند؛ بلکه مقصود آنان توجه به تعلیمات نخستین پیامبر (ص) به عنوان نقاط اشتراک و به فراموشی سپردن اختلاف‌های درون دینی، در مناسبات و ارتباطات ملل اسلامی است و این خواسته‌ای است که هم ممکن و هم لازم است. در طول تاریخ، همواره امت اسلامی شاهد حضور مردان بزرگی بوده است که پرچمدار این وحدت میمون بوده‌اند و با تلاشی پیگیر برای تحقق این هدف متعالی گام‌های بلندی برداشته‌اند که می‌طلبند این اقدام توسط فرزندانگن دنبال شود تا به نتیجه مطلوب برسد (موسوی کاشمیری، ۱۳۸۶، ص ۷۴).

وحدت اسلامی، یکی از مهم‌ترین ایده‌ها و آرمان‌هایی است که هر مسلمان آزاده‌ای، از صدر اسلام تا کنون، بر مبنای تعالیم اسلام داشته است. در این باره در متن منابع اصیل اسلامی، به ویژه در قرآن کریم، واژه‌هایی همچون «امت» و «امت واحده» بهترین تأییدکننده این مطلب

است. انسجام و وحدت جمعی، مهم‌ترین مسئله امت اسلامی است. استعمارگران، اهمیت آن را فهمیده و در سده‌های اخیر، در صدد شکستن آن برآمده و بهره‌های ظالمانه فراوانی برده‌اند. در سایه اسلام و به برکت تعالیم اسلامی است که ابعاد و عوامل اخلاقی و اجتماعی وحدت مسلمانان، عمق و استحکام می‌یابد (موثقی، ۱۳۷۱، ص ۳۸۳).

وحدت و انسجام ملی، یکی از عناصر اساسی در خنثی‌سازی توطئه‌های دشمنان نظام است. در شرایط حساس کنونی که دشمنان غدار اسلام، منتظر کوچک‌ترین غفلت از جانب ما هستند تا اختلاف و آشوب در مملکت ایجاد کنند؛ وحدت و همدلی در بین اقشار جامعه می‌تواند کارساز باشد. علاوه بر این، اتحاد ملی، نقش ویژه‌ای در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی و شکوفایی کشور دارد. در اهمیت این عنصر در دستیابی جامعه به سعادت و کمال، همین بس که امام خمینی (ره) از آغاز انقلاب اسلامی ایران تا زمان ارتحالشان همواره بر روی آن تأکید داشته و تقریباً در بیشتر سخنرانی‌هایشان مرتباً از اصطلاح «وحدت کلمه» استفاده می‌کردند.

با تأمل در رفتار دشمنان اسلام و مسلمانان، به‌ویژه آمریکا و صهیونیسم بین‌الملل درمی‌یابیم که راهبرد اصلی استکبار جهانی براساس تفرقه و درگیری‌های مذهبی بین پیروان مذاهب اسلامی است. مصلحان و اندیشمندان دنیای اسلام از دیرباز، تنها راه مقابله با این پدیده شوم را نظریه وحدت اسلامی و تقریب بین‌المذاهب می‌دانسته‌اند. تأسیس دارالتقریب در قاهره، حرکت و نهضت تقریبی توسط سیدجمال‌الدین اسدآبادی، شیخ محمد عبده، آیت‌الله بروجردی و شیخ شلتوت و ندای وحدت‌طلبانه امام خمینی (ره)، شهید مطهری، مقام معظم رهبری و نیز تأسیس مجمع جهانی تقریب بین‌المذاهب، همه در راستای دعوت به توحید کلمه بین مسلمانان است (احمدی میانجی، ۱۳۸۹، ص ۲۶).

مفهوم‌شناسی وحدت

وحدت امت اسلامی به معنای تحقق وحدت اسلامی در مجموعه امت اسلام و سراسر جهان اسلام است؛ به گونه‌ای که درنهایت، نویدبخش تشکیل امت واحد اسلامی باشد: «وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ» و همانا این امت شماست، امتی یگانه و من پروردگار شما هستم، از من پروا کنید» (مؤمنون، ۵۲). هرگز در تفکر دینی، منظور از وحدت، کنار گذاشتن مذاهب‌های دیگر نیست؛ بلکه وحدت اسلامی، به کارگیری ابزار تحقق امت واحد، به عنوان یک آرمان نهایی، در سطح جوامع و جهان اسلامی خواهد بود: «وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ» (حج، ۷۸). بنابراین، از نظر مفهومی وحدت

اسلامی، از لحاظ روش و ابزارمندی آن، شامل تمامی تصمیم‌سازی‌ها، سیاست‌گذاری‌ها، برگزیدن روش‌های واحد، بهره‌گیری از امکانات مشترک و تدابیری می‌شود که نتیجه و پیامد آن، تحقق وحدت امت اسلامی است (فولادی، ۱۳۸۷، ص ۷۷). از این رو، خداوند می‌فرماید: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» (آل عمران، ۱۰۳).

از دیدگاه قرآن کریم، وحدت کلمه امت اسلام، وحدت دینی و اسلامی است و به عنوان شیوه و ابزار تحقق اهداف و مقاصد دینی و الهی محسوب می‌شود. از این رو، چنگ و اعتصام به حبل محکم الهی را زمینه و مقدمه نجات جامعه از هلاکت و نیز سعادت و هدایت جامعه اسلامی برمی‌شمارد: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ» (آل عمران، ۱۰۳).

همچنین خدای متعال تفرقه و اختلاف در دین و از بین رفتن وحدت امت اسلام را با اقامه دین حق و آیین توحیدی منافی دانسته، می‌فرماید: «أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ» (شوری، ۱۳). از سوی دیگر، به شدت کسانی را که به دنبال اختلاف‌افکنی هستند و یا در پی ایجاد وحدت بین امت اسلامی نیستند، سرزنش و مذمت می‌کند و آن را مانند ملل پیشین محسوب کرده که پس از هدایت الهی، دوباره به سمت اختلاف تمایل یافتند و سزاوار عذاب عظیم شدند: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ» (آل عمران، ۱۰۵). بنابراین، وحدت از منظر دینی، امری مطلوب و به آن بسیار سفارش و تأکید شده است؛ به گونه‌ای که اقامه دین در پرتو وحدت امت اسلام است.

مبنای وحدت اسلامی

مبنای اصلی و حقیقی وحدت امت اسلامی، دین مبین اسلام است؛ بنابراین، منشأ اولیه خود را از فطرت سلیم انسانی می‌گیرد که خداوند سبحان آن را در نهاد همه انسان‌ها قرار داده است. به این ترتیب، دگرگونی‌هایی که این دین فطری در طول حیات بشر داشته، به فروع جزئی احکام مربوط است که از تنوع موقعیت‌های زندگی و حیات انسان در جوامع گوناگون سرچشمه گرفته است. بر این اساس، اصول و مبادی کلی، که متن دین الهی و ساختار آن را شکل داده‌اند، همواره در طول تاریخ متحد بوده‌اند. البته این خود در گستره‌ای وسیع‌تر می‌تواند مبنای وحدت ادیان الهی نیز باشد که تمامی پیامبران الهی آن را به بشریت تفهیم، تعلیم و تبلیغ کرده‌اند. ارکان و مؤلفه‌های اصلی این دین فطری، که امت اسلامی نیز باید آن را داشته باشد، از دو راه قابل اثبات است:

الف) طریق اول: ادله برون دینی

- عقل و عرف

تلاش برای یکی شدن نیروها و گسترش توانمندی‌های آنها، نه تنها از برترین آرمان‌های دینی و عمل به فرامین الهی است؛ بلکه عقل پیوند عمیقی را میان آن و کرامت و عظمت امت اسلامی می‌بیند که براساس ملازمه عقلی بین وحدت و عزت امت اسلامی است. بی تردید در این روزهای دشواری که امت اسلامی در نگرانی و اضطراب به سر می‌برد و بخش بزرگی از سرزمین‌های اسلامی، مانند عراق و افغانستان زیر چکمه‌های اشغال‌گران غربی قرار گرفته و دشمن خواب‌خاورمیانه جدیدی را در سر می‌پروراند، تمامی منطقه در برابر تندبادی ویرانگر قرار گرفته است؛ عقل فرمان می‌دهد که بیش از هر زمان دیگر، ضرورت دارد که وحدتی فراگیر و عمیق صفوف از هم جدا افتاده امت اسلامی را گرد هم آورد (اصغری، ۱۳۸۶، ص ۶۱).

طریق دوم: ادله درون دینی

- قرآن و روایات

در این قسمت به استدلال آیات اکتفا می‌کنیم؛ به این دلیل که قرآن فقط متن درون دینی در بین تمامی فرق اسلامی است که مورد پذیرش همگان است و هیچ عذری برای انکار آن پذیرفته نیست. قرآن براساس شعارمحوری توحید، بعد از نفی و نهی از علل و عوامل تفرقه افکن دورکننده از مسیر فطرت الهی، مؤمنان و مسلمانان و بلکه «ناس» را به وحدت دعوت می‌کند. قرآن، در تأیید و نیز تأکید بر این وحدت است که به صورت ایجابی، اثباتی و امری، در تعبیر گوناگون بر آن صحنه گذاشته و پیرامون محور توحید، به تحلیل و تبیین آن می‌پردازد. تعبیری که قرآن نوعاً برای وحدت به کار می‌برد، عبارت است از: «اعْتَصِمُوا»، «رَابِطُوا»، «السَّلَامَ»، «أُمَّةً وَاحِدَةً»، «أَصْلِحُوا»، «الَّذِينَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ»، «إِصْلَاحَ بَيْنِ النَّاسِ»، «حِزْبَ اللَّهِ»، «أُمَّةً وَسَطًا» و... (اصغری، ۱۳۸۶، ص ۶۲).

انسجام و وحدت از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

وحدت از نظر رهبر معظم انقلاب، به معنای نبودن تفرقه، نفاق، درگیری و کشمکش است. حتی دو جماعتی که از لحاظ اعتقاد دینی مثل هم نباشند، می‌توانند در کنار هم باشند و می‌توانند دعوا نکنند (طیبی‌خواه، ۱۳۸۶، ص ۴۹). مقام معظم رهبری، مبانی فلسفی وحدت را این‌گونه بیان فرموده است:

بنای توحید که مبنای فکری و اعتقادی و اجتماعی و عملی ما است در وحدت است... در جامعه‌ای که بر مبنای شرک بنا شده باشد، طبقات انسان هم جدا و بیگانه از یکدیگر است. در جامعه توحیدی، که وقتی مبدأ و صاحب هستی و سلطان عالم وجود و حی و قیوم و قاهری که همه حرکات و پدیده‌های عالم، مرهون اراده و قدرت او می‌باشد، یکی است، انسان‌ها با یکدیگر خویشاوندند؛ چون به آن خدا وصل‌اند، به یک جا متصل‌اند و از یک جا مدد و کمک می‌گیرند. ولایت هم معنایش همین است. ولایت، یعنی پیوند و ارتباط تنگاتنگ و مستحکم و غیر قابل انفصال و انفکاک. جامعه اسلامی که دارای ولایت است؛ یعنی همه اجزای آن به یکدیگر و به آن محور و مرکز این جامعه، یعنی ولی متصل است. لازمه همین ارتباط و اتصال است که جامعه اسلامی در درون خود یکی است و متحد و متصل به هم است و در بیرون نیز اجزای مساعد با خود را جذب می‌کند.

ایشان بر این باورند که باید مسلمانان جهان با هم متحد شوند و با هم دشمنی نکنند و محور همه، کتاب خدا و سنت نبی اکرم (ص) و شریعت اسلام باشد. مسلمانان باید شالوده زندگی خود را بر اسلام و قرآن استوار کنند تا در تمام ادوار زندگی موفق باشند. همچنین ایشان فرموده‌اند که این مبنای توحید و اعتقاد به وحدانیت حضرت حق، در تمام شؤون فردی و اجتماعی جامعه اسلامی تأثیر می‌گذارد و جامعه را به صورت یک جامعه هماهنگ و مرتبط با یکدیگر و متصل و برخوردار از وحدت می‌سازد و وحدت همچون جام آبی است که جوامع اسلامی برای پیشرفت تشنه آن هستند (نجفی، ۱۳۹۰، ص ۱۳).

یکی از راهکارهای گسترش وحدت اسلامی در میان مسلمانان، جلوگیری از نشر آثار تفرقه‌انگیز در محیط اسلامی است. مقام معظم رهبری، در این باره می‌فرماید: یکی از کارهایی که باید انجام بگیرد، جلوگیری از نشر آثار تفرقه‌انگیز است؛ چه در محیط شیعی [و]، چه در محیط سنی. الان برای ایجاد بغض و کینه، آثاری نوشته می‌شود و پول‌هایی هم خرج می‌شود. اگر بتوانیم، باید جلوی اینها را بگیریم. برای من کتاب‌های متعددی از نقاط مختلف عالم می‌رسد که پیدا است اصلاً سعی افرادی بر این بوده که این کتاب‌ها، برای ایجاد کینه و کدورت و بغض و نگرانی نوشته شود.

یکی از آسیب‌های جدی جوامع اسلامی در شرایط فعلی، اختلاف‌های مذهبی است. امام خامنه‌ای در این باره می‌فرماید:

حقاً وضع مسلمین از لحاظ تضادها و اختلافات مذهبی، تأسفانگیز است. بسیاری از توانایی‌های علمی و فکری مسلمین در طول تاریخ، صرفاً تعارض با یکدیگر شده است... تا آنجایی که من یادم می‌آید، درگیری‌ها و تعارضات و جنگ‌های مذهبی بین مسلمین، به وسیله قدرتمندان هدایت شده است. از زمان بنی عباس تا زمان‌های بعد،

همواره دست‌هایی، طرفداران عقاید مختلف اسلامی را به جان هم انداختند. اگر این دست‌ها نبود، آنها با هم سال‌ها در صلح و آرامش زندگی می‌کردند و هیچ مشکلی نداشتند. در زمان حاضر، برای اینکه مسلمین با هم متحد و متفق نباشند و علیه هم کار کنند، تلاش‌های مضاعفی انجام می‌گیرد. این تلاش‌ها به‌خصوص در وقتی تشدید پیدا کرده که نیاز مسلمین به وحدت، بیش از همیشه است (نجفی، ۱۳۹۰، ص ۱۴).

از دیدگاه مقام معظم ولایت، امت اسلامی، یک مجموعه عظیم با مسائل مبتلا به دردهای مشترک، با دشمنی‌های مشترک و درمان‌های مشترک و راه‌حل‌های مشترک است. امت اسلامی، به مجموعه‌ای کلان از انسان‌های هم‌مسلك و هم‌عقیده اطلاق می‌گردد، و رای ایرانی بودن، مصری بودن، عراقی بودن و غیره، که این مجموعه گسترده را عقیده مشترک به هم پیوند می‌زند. امت اسلامی سرنوشت مشترکی دارد که تهدیدها و خطرهای، متوجه کلیت آن است. کاستی‌های درونی آنها، شاکله واحدی دارد، ظرفیت‌هایش هم از وضعیت مشترکی برخوردار است. عوامل وحدت‌بخش آنها همچنین است. در این راستا، آنان می‌توانند از حج، که ظرفیتی عظیم، همه‌ساله و آماده است، بهترین استفاده را ببرند. انسجام این مجموعه، به معنای فهم دردها و دشمنی‌های مشترک و نیز ظرفیت‌ها، تهدیدها، فرصت‌ها و سرنوشت مشترک است که به برکت این فهم و آگاهی، با هم متحد، یکدل و هم‌صدا شوند، خود را بپرورانند، دشمن مشترک را خلع سلاح کنند، ابزارها را از دست دشمن بستانند. دوست واقعی خود را شناسایی کرده و دشمنان اصیل و کینه‌توز سوگندخورده را — که گاهی منافقانه و شیطنت‌مآبانه، خنده‌ای هم می‌کنند — شناسایی و به خلع سلاح، نابودی و ناکامی او اقدام کنند (نوابی، ۱۳۸۶، ص ۱۹ و ۲۰).

مقام معظم رهبری، یکی از دستوره‌های مهم قرآن خطاب به مسلمانان را حفظ اتحاد و یکپارچگی می‌داند و تأکید می‌کند که امروزه هر حنجره و زبانی که مسلمانان را به وحدت دعوت کند، حنجره الهی است و هر حنجره و زبانی که مسلمانان و مذاهب اسلامی را به دشمنی با یکدیگر تحریک کند، زبان شیطان است. آیت‌الله خامنه‌ای بر این باورند که یکی از خطاب‌های قرآنی به مسلمانان، اتحاد حول ریسمان الهی و متفرق نشدن است که در مقابل آن، آموزش و روش استعماری قرار دارد که دستور کار آن، ایجاد اختلاف میان امت اسلامی و تشدید تعصب‌های مذهبی است (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۲/۰۳/۱۸).

ایشان با اشاره به فریب خوردن برخی از حکومت‌ها و دولت‌های اسلامی و بازی آنان در زمین دشمن معتقدند که اتحاد و اتفاق میان مسلمانان، یک «فریضه فوری» است. ایشان با تأکید به موج اسلام‌ستیزی که توسط غرب ضد دنیای اسلام آغاز شده است، بیان می‌دارند

که دشمنان غربی، شمشیر را بر ضد مسلمانان از رو بسته‌اند؛ بنابراین، امت اسلامی باید عوامل اقتدار و توانایی درونی خود را تقویت کنند که یکی از مهم‌ترین این عوامل، اتحاد و یکپارچگی و تمرکز بر نقاط اشتراک است (خبرگزاری برنا، ۱۳۹۲/۰۳/۱۸).

خطرها و موانع پیش روی وحدت اسلامی

الف) کج فهمی و بی‌اطلاعی؛ مانع اتحاد: انسجام اسلامی در یک وجه، به همه دنیای اسلامی ناظر است؛ هم دولت‌های اسلامی، هم ملت‌های اسلامی و دولت‌های اسلامی در به‌کارگیری از ظرفیت ملت‌های اسلامی برای ایجاد این وحدت بزرگ، می‌توانند سهم و نقش داشته باشند؛ آنها باید با هم منسجم باشند و به یکدیگر کمک کنند. چیزهایی مانع از اتحاد می‌شود که بیشتر به دلیل کج فهمی‌ها و بی‌اطلاعی‌ها است؛ از حال هم خبر نداریم، درباره هم توهمات می‌کنیم؛ درباره عقاید هم، درباره تفکرات یکدیگر دچار اشتباه می‌شویم؛ شیعه درباره سنی، سنی درباره شیعه؛ فلان ملت مسلمان درباره آن ملت دیگر، درباره همسایه‌اش؛ سوء تفاهم‌ها، که دشمنان هم به شدت بر این سوء تفاهم‌ها دامن می‌زنند. افرادی هم متأسفانه بر اثر همین سوء فهم، سوء تحلیل، ندیدن نقشه کلی دشمن، بازیچه این بازی دشمن قرار می‌گیرند و دشمن از آنها سوء استفاده می‌کند. گاهی یک انگیزه خیلی کوچک، انسانی را وادار می‌کند حرفی بزند، موضعی بگیرد و کاری کند که دشمن در نقشه کلی خود از آن حرف استفاده می‌کند و شکاف را بین برادران زیاد می‌کند (بیانات رهبر در دیدار با کارگزاران نظام، ۱۳۸۶/۰۱/۱۷).

ب) عوامانه شدن اختلاف‌های مذهبی؛ عامل درگیری و خشونت بین مسلمانان: اختلاف بین طرفداران دو عقیده بر اثر تعصبات، یک امری است که هست و طبیعی است و مخصوص شیعه و سنی هم نیست. در طول تاریخ این اختلاف‌ها، بین فرق فقهی و اصولی اهل تسنن، مانند اشاعره و معتزله و نیز حنابله و شافعیه و بین فرق گوناگون شیعه وجود داشته است. وقتی این اختلاف‌ها به سطوح پایین - مردم عامی - می‌رسد، به جاهای تند و خطرناکی هم می‌رسد؛ دست به گریبان می‌شوند. علما می‌نشینند با هم حرف می‌زنند و بحث می‌کنند؛ لیکن وقتی نوبت به کسانی رسید که سلاح علمی ندارند، از سلاح احساس‌ها، مشت و سلاح مادی استفاده می‌کنند که این خطرناک است. در دنیا این همیشه بوده؛ همیشه هم مؤمنان و خیرخواهان سعی می‌کردند که مانع شوند؛ تلاش علما و نخبگان این بوده است که نگذارند سطوح غیر علمی کارشان به درگیری برسد؛ لیکن از یک دوره‌ای به این طرف، یک عامل دیگری هم وارد ماجرا شد و آن «استعمار» بود. البته

منظور این نیست که اختلاف شیعه و سنی همیشه به استعمار مربوط بوده؛ بلکه احساس‌های خودشان نیز مؤثر بوده و بعضی از جهالت‌ها، تعصب‌ها، احساس‌ها و کج‌فهمی‌ها دخالت داشته است؛ اما وقتی استعمار وارد شد، از این سلاح حداکثر استفاده را کرد (بیانات رهبر در دیدار با شرکت‌کنندگان در هم‌اندیشی علمای اهل تسنن و تشیع، ۱۳۸۵/۱۰/۲۵).

مسئله‌شناسی تقریب از دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای

یکی از مشکلات اساسی در طرح نظریه وحدت اسلامی، خلط مسئله‌شناسی وحدت اسلامی است. بعضی‌ها به این مسئله، نگاه کلامی دارند و تصورشان این است که طرفداران وحدت اسلامی، برای رسیدن به وحدت اسلامی، از مسائل اختلافی اعتقادی کوتاه می‌آیند و به اصطلاح، عقیده را فدای مصلحت وحدت می‌کنند؛ در نتیجه، اینها وحدت را در تضاد با حفظ اصالت‌های اعتقادی می‌پندارند و از این رو، معتقدند که وحدت و تقریب بین اتباع مذاهب ممکن نیست؛ به بیان دیگر، با نگاه کلامی نتیجه فقهی می‌گیرند.

از طرف دیگر، بعضی‌ها با نگاه فقهی و حقوقی به وحدت نتیجه کلامی می‌گیرند؛ به این معنا که معتقدند مذاهب قرائت‌هایی از اسلام است و اسلام جوهر اصلی است و مذاهب، اجتهادها و قرائت‌هایی از اسلام و به یک معنا است. آنها تکثر مذهبی را به معنای حقانیت این مسائل پذیرفته‌اند. مقام معظم رهبری با دید دقیق و ژرف‌اندیشی خاص، این موضوع را کالبدشکافی کرده و می‌فرماید:

مراد از وحدت اسلامی، یکی شدن عقاید و مذاهب نیست. میدان برخورد مذاهب و عقاید اسلامی و عقاید فقهی — هر فرقه‌ای عقاید خودش را دارد و خواهد داشت — میدان علمی است، میدان بحث فقهی است، میدان بحث کلامی است و اختلاف عقاید فقهی و کلامی می‌تواند هیچ تأثیری در میدان واقعیت زندگی و در میدان سیاست نداشته باشد. مراد ما از وحدت جهان اسلام، عدم تنازع است؛ «وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا»، تنازع نباشد، اختلاف نباشد، قرآن می‌فرماید: «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا»، اعتصام به حبل‌الله برای هر مسلمان یک وظیفه است؛ اما قرآن اکتفا نمی‌کند به اینکه ما را به اعتصام به حبل‌الله امر کند، بلکه به ما می‌گوید که اعتصام به حبل‌الله را در هیئت اجتماع بدهید جمیعاً، همه با هم اعتصام کنید و این اجتماع و این اتحاد یک واجب است (بیانات رهبری در دیدار با شرکت‌کنندگان در کنفرانس وحدت اسلامی، ۱۳۸۵/۰۵/۳۰).

برخی برای رسیدن به وحدت اسلامی، نفی مذاهب را پیشنهاد می‌کنند؛ با اینکه در زمان رسول خدا(ص) و دوران صحابه، اسم و رسمی از مذاهب فعلی نبود. پس باید به دوران گذشته برگشت و ملاک باید دوران پیامبر(ص) و صحابه (سلف) باشد. مقام معظم رهبری به این اندیشه چنین پاسخ می‌دهد:

مقصود این نیست که مذاهب، در یک مذهب حل شوند. بعضی گسان برای اینکه اتحاد مسلمین را تحصیل نمایند، مذاهب را نفی نمی‌کنند. نفی مذاهب مشکلی را حل نمی‌کند، اثبات مذاهب، مشکلات را حل می‌کند. همین مذاهبی که هستند هر کدام در منطقه خودشان، امور معمولی خودشان را انجام می‌دهند؛ اما روابطشان را با یکدیگر حسنه کنند (بیانات رهبر در دیدار با مهمانان کنفرانس اسلامی، ۱۳۷۶/۰۵/۰۱).

ایشان در بیان منظورشان از وحدت می‌فرماید:

اگر ما می‌گوییم که شیعه و سنی در کنار هم قرار بگیرند؛ یعنی شیعه، شیعه بماند، سنی هم سنی بماند. ما چه موقع به عالم تسنن گفته‌ایم که منظورمان از وحدت این است که شما شیعه بشوید؟ ما چنین چیزی نگفته‌ایم. هر کس خواست شیعه بشود از طریق علمی و از راه مباحثات عالمانه شیعه بشود. آنها هم آزادند که بروند کار خودشان را بکنند، ما نمی‌گوییم شما مذهب را عوض کن، ما می‌گوییم شیعه و سنی باید همیشه سر عقل باشند همچنان که بحمدالله در دوران انقلاب اسلامی در کشور ما مشاهده شد. نگذارید دشمن از اختلافات اینها سوءاستفاده کند، برگزاری هفته وحدت برای این است (بیانات رهبر در دیدار با مهمانان کنفرانس اسلامی، ۱۳۷۶/۰۵/۰۱).

ایشان در فرازی دیگر می‌فرماید:

وحدت، یعنی همین که پیروان این دو مذهب با هم برادر باشند و احساس برادری بکنند، نه اینکه شیعه سنی و سنی شیعه بشود؛ بلکه وحدت به معنای احساس برادری است و همین که هر طرفی احساس کند که دیگری هم مسلمان است و حق اسلامی او را بر گردن خود احساس کند و متقابلاً او هم به همین ترتیب عمل نماید (بیانات رهبر در دیدار با گروهی از آزادگان، ۱۳۶۹/۰۷/۱۱).

پیشنهادها و راهکارها برای تحقق وحدت اسلامی

۱. تکیه کردن مبارزان برجسته استعمار بر وحدت: مبارزان برجسته استعمار و استکبار، روی مسئله «وحدت امت اسلامی» تکیه مضاعف کرده‌اند. برای نمونه، سیدجمال‌الدین اسدآبادی (معروف به افغانی) و شاگرد او، شیخ محمد عبده و نیز از جمله علمای شیعه، مرحوم شرف‌الدین عاملی و بزرگان دیگر، تلاش‌های بسیاری کرده‌اند برای اینکه در مقابله با

استعمار نگذارند این وسیله راحت در دست استعمار، به یک حربه علیه دنیای اسلام تبدیل شود. امام بزرگوار ما از ابتدا بر قضیه وحدت اسلامی اصرار می‌کردند (ر.ک: بیانات رهبر در دیدار با شرکت‌کنندگان در هم‌اندیشی علمای اهل تسنن و تشیع، ۱۳۸۵/۱۰/۲۵).

۲. توجه به وجود نبی مکرم اسلام (ص)، به عنوان بزرگ‌ترین مایه وحدت اسلامی: وجود نبی مکرم اسلام (ص)، بزرگ‌ترین سبب وحدت در همه ادوار اسلامی بوده است و امروز هم می‌تواند باشد؛ چون اعتقاد همه مسلمانان به آن وجود اقدس بزرگوار، با عاطفه و عشق همراه است و از این رو، آن بزرگوار، مرکز و محور عواطف و عقاید همه مسلمان‌ها است و همین محوریت، یکی از سبب‌های انس دل‌های مسلمانان و نزدیکی فریق اسلامی با یکدیگر به حساب می‌آید. توصیه ما به همه مسلمانان عالم این است که روی ابعاد شخصیت پیامبر اکرم (ص)، زندگی، سیره و اخلاق آن حضرت و تعالیمی که از آن بزرگوار متأثر و منصوص است، کارهای زیادی صورت گیرد (ر.ک: بیانات رهبر در دیدار با مهمانان شرکت‌کننده در کنفرانس وحدت اسلامی، ۱۳۶۸/۰۷/۲۴).

۳. توجه به حادثه غدیر، به عنوان یکی از محورهای وحدت اسلامی: حادثه غدیر نیز می‌تواند سبب وحدت باشد؛ همچنان که مرحوم آیت‌الله شهید مطهری، مقاله‌ای با عنوان «الغدیر و وحدت اسلامی» دارد. او کتاب الغدیر را — که درباره مسائل مربوط به غدیر است — یکی از محورهای وحدت اسلامی می‌داند که درست هم است. ممکن است به نظر عجیب بیاید؛ اما واقعیت مطلب همین است. در خود حادثه غدیر، غیر از جنبه‌ای که شیعه آن را به عنوان اعتقاد قبول کرده است — یعنی حکومت منصوب امیرالمؤمنین (ع) توسط پیامبر اکرم (ص) که در حدیث غدیر آشکار است — اصل مسئله ولایت هم مطرح شده است. این دیگر شیعه و سنی ندارد. اگر امروز مسلمانان جهان و ملت‌های کشورهای اسلامی، شعار ولایت اسلامی سر دهند، بسیاری از راه‌های نرفته و گره‌های ناگشوده امت اسلامی باز خواهد شد و مشکلات کشورهای اسلامی به حل نزدیک خواهد شد (ر.ک: بیانات رهبر در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حضرت رضا (ع)، ۱۳۷۹/۰۱/۰۶).

۴. ارشاد گروه‌های تکفیری و آگاه‌سازی مردم، به عنوان وظیفه علما: ما باید مردم را هشیار و بیدار کنیم و خود نیز مراقب باشیم. ما باید تا جایی که می‌توانیم گروه‌های تکفیری نادان — که درحقیقت، مناسب‌ترین صفت برای اینها نادانی است، اگرچه در آنها خبائثت هم هست؛ اما جهالت مهم‌ترین خصوصیت اینها است — را ارشاد کنیم؛ چرا که بدون داشتن تقوا و فهم حقیقت، جمعیت عظیمی از مسلمانان را از دین خارج می‌دانند و تکفیر می‌کنند.

ما باید مردم را از این گروه‌ها بترسانیم؛ چرا که مردم ما «وَلِتَصْنَعِيَ إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ» هستند و بعضی‌ها به دلیل ضعف ایمان و معرفت، مجذوب این حرف‌های دشمنان می‌شوند؛ پس باید مراقبت کنیم. در این راستا، وظیفه علما، وظیفه سنگینی است. امروز وحدت دنیای اسلام، یک هدف والا است که اگر این وحدت به دست آید؛ آن وقت دنیای اسلام حقیقتاً می‌تواند به عزت کامل و عمل به احکام اسلامی دست پیدا کند. در راه تحقق این هدف، هم دولت‌ها و هم ملت‌ها باید کمک کنند (ر.ک: بیانات رهبر در دیدار با شرکت‌کنندگان در هم‌اندیشی علمای اهل تسنن و تشیع، ۱۳۸۵/۱۰/۲۵).

۵. تهیه منشور وحدت اسلامی: داروی اصلی برای مشکلات امروز دنیای اسلام، «اتحاد» است؛ همه باید با هم متحد شوند. علما و روشنفکران اسلام باید منشور وحدت اسلامی را تهیه و تنظیم کنند تا فلان آدم کج‌فهم متعصب و وابسته به این یا فلان، یا آن فرقه اسلامی، نتواند آزادانه تعداد زیادی از مسلمانان را متهم به خروج از اسلام کنند و یا تکفیر کنند. تهیه منشور، جزء کارهایی است که امروز، تاریخ از روشنفکران اسلامی و علمای اسلامی مطالبه می‌کند. اگر شما این کار را نکنید، نسل‌های بعد از شما بازخواست خواهند کرد. با وجود دشمنی دشمنان و تلاش آنها برای نابود کردن هویت اسلامی و ایجاد اختلاف بین امت اسلامی، باید اصول را بر فروع ترجیح داد و مشکلات را درمان کرد. در فروع ممکن است افراد یک مذهب با یکدیگر اتحاد نظر نداشته باشند؛ اما مشترک‌های زیادی وجود دارد که همه می‌توانند پیرامون این محور — محور مشترکات — جمع شوند. خواص باید مواظب توطئه و بازی دشمن باشند. آنها باید بین خودشان بحث‌های مذهبی انجام دهند؛ اما به میان مردم نکشانند، دل‌ها را نسبت به یکدیگر چرکین نکنند و دشمنی‌ها را زیاد نکنند؛ چه بین فرقه‌های اسلامی، چه بین ملت‌های اسلامی و چه بین گروه‌های اسلامی در یک ملت (ر.ک: بیانات رهبر در دیدار با کارگزاران نظام، ۱۳۸۶/۰۱/۱۷).

۶. جمع کردن نظریات فرقه‌گوناگون اسلامی در مجموعه‌ای واحد: علمای اسلامی، فقها، متکلمان و فلاسفه اسلامی باید آرا و نظریات خود را با یکدیگر تطبیق دهند و آن را در مجموعه‌هایی جمع کنند تا نظریات فرقه‌گوناگون اسلامی در مجموعه‌ای واحد و با نگاه مساعد به یکدیگر، در اختیار همه مسلمانان قرار بگیرد. این، از جمله کارهای بسیار لازم است (ر.ک: بیانات رهبر در دیدار با مهمانان شرکت‌کننده در کنفرانس وحدت اسلامی، ۱۳۶۸/۰۷/۲۴).

راه‌های رسیدن به وحدت ملی و انسجام اسلامی

وحدت ملی و انسجام اسلامی دو مقوله جدا از هم نیستند. هر گاه وحدت ملی به صورت کامل تحقق یابد انسجام اسلامی نیز دست‌یافتنی خواهد بود. البته وحدت امر مطلق نیست. بعضی تصور می‌کنند که وحدت، یعنی «همه مردم یک‌گونه فکر کنند و از روش اعتقادی یکسانی برخوردار باشند». روشن است که تحقق این تعریف در عالم واقع، ممکن و نیز مطلوب نیست. برای رسیدن به وحدت ملی، راهکارهایی پیشنهاد می‌شود که عبارت است از:

۱. سوق دادن افکار عمومی به سمت منافع ملی و فاصله گرفتن از منافع فردی و جناحی؛
 ۲. آگاه‌سازی مردم از ترندهای دشمنان و لزوم دشمن‌شناسی و جنگ‌های روانی؛
 ۳. تلاش برای نهادینه کردن ارزش‌ها و عملیاتی و اجرایی کردن فرمایشات رهبر معظم انقلاب اسلامی؛
 ۴. حاکم کردن اصول مترقی قانون اساسی برای کنار گذاشتن تعصبات قومی، قبیله‌ای، حزبی و غیره؛
 ۵. نقد مشفقانه دولت و پرهیز از تخریب و تلاش برای ایجاد پیوند میان دولت و ملت (طالبیان، ۱۳۸۷، ص ۵۶).
- در بُعد انسجام اسلامی، عملی شدن خواسته‌های زیر ما را به سوی امت واحد هدایت خواهد کرد:
۱. تلاش برای تشکیل جبهه متحد اسلامی در برابر استکبار و شناساندن پتانسیل‌های جهان اسلام؛
 ۲. شناسایی مشترک‌ها و پرهیز از اختلاف‌ها.
 ۳. طرح دوباره اندیشه‌ها و تجربه‌های بزرگانی، مانند سید جمال‌الدین اسدآبادی، سید قطب و مرحوم آیت‌الله بروجردی و بزرگان دیگر در عرصه حیات وحدت جهان اسلام.
 ۴. توجه به مهندسی فرهنگی جهان اسلام براساس گفتمان وحدت و تقریب بین مذاهب توحیدی.
 ۵. تدوین منشور وحدت اسلامی مورد تأکید مقام معظم رهبری و بهره‌گیری حداکثری از مراسم حج ابراهیمی و مراسم برائت از مشرکان (طالبیان، ۱۳۸۷، ص ۵۷).

نتیجه‌گیری

در میان قاموس‌ها، گل‌واژه‌ای که در رأس برترین‌ها قرار دارد و بسیار جاذب، دلگشا و زیبا است، واژه وحدت و اتحاد است. اتحاد، نخ تسبیحی است که مهره‌ها را در کنار هم نگه می‌دارد، ارتباط منظمی بین آنها برقرار می‌کند و آنها را از پراکندگی، دورافتادگی و گم شدن حفظ می‌کند. اگر آن نخ پاره شود، انسجام مهره‌ها گسسته شده و هر کدام به جایی فرو خواهد افتاد. وحدت عامل مهم حرکت‌بخش برای انقلاب‌ها بوده و انسان‌ها را در گذر پیشرفت به سوی پیروزی‌ها، از دست‌اندازها و گردنه‌های صعب‌العبور عبور می‌دهد، به ناتوانی‌ها توان بخشیده، دشواری‌ها را آسان می‌کند و ناممکن‌ها را ممکن می‌کند. وحدت اسلامی، نه یک رؤیا و خیال، بلکه باور و اعتقادی راسخ، سرچشمه گرفته‌شده از آموزه‌ها و نصوص قرآنی و روایی است. وحدت اسلامی، آرمانی بلند و متعالی است که از صدر اسلام تا کنون، اندیشمندان و علمای آگاه و روشن‌بین، برای تحقق و تحکیم آن، تلاش بسیاری کرده‌اند.

شناخت مقوله وحدت از دیرباز با شکل گرفتن زندگی اجتماعی و گروهی در بشر شکل گرفت و مردم از اعصار و دوران‌های گوناگون ارزش و اهمیت آن را فهمیده‌اند و برای حفظ و بقای خود در زندگی دسته‌جمعی، فردی از خود برتر را به ریاست گروه یا اجتماع خود برمی‌گزیدند. پیامبر اکرم (ص) نیز براساس وحدت ملی، حکومت اسلامی در مدینه‌النبی را بنا نهاد. از جمله آموزه‌های مهم دین برای رسیدن جامعه به توسعه و پیشرفت، اقدام به همبستگی اجتماعی و انسجام ملی است.

وحدت اسلامی در دوران معاصر با توجه به شرایط حاکم بر جهان و دنیای اسلام، به گونه‌ای یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر درآمده و با سرنوشت مسلمانان در عرصه اجتماعی - سیاسی گره خورده است. این امر می‌طلبد که روند حرکت به سوی آرمان وحدت اسلامی، با سرعت بیشتری انجام گیرد و گام‌های بلندتری در این‌باره برداشته شود. ایده وحدت اسلامی از دیرباز در بین مسلمانان، به‌ویژه پیشگامان و رهبران دینی مطرح بوده است. بدون شک، وحدت اسلامی آرزوی همه مصلحان و دانشمندان روشنفکر اسلامی است و در این راه تلاش‌های زیادی کرده‌اند. اولین پیشگام وحدت اسلامی، امیرمؤمنان، امام علی (ع) بود. آن حضرت، نه تنها در گفتار، بلکه در کردار نیز توجه‌اش را به این امر مهم ثابت کرد و برای حفظ وحدت امت اسلامی و پرهیز از اختلاف کوشید.

معنای وحدت اسلامی این است که مسلمانان از هر گروه و مذهبی براساس آیین اسلام گرد هم آیند. برای تحقق این معنا، لازم نیست که آنها دست از اختلاف‌های مذهبی خود برداشته، یک مذهب مشترک را برگزینند؛ زیرا این کار لازم و قابل اجرا نیست و طرح

وحدت اسلامی به این گونه سبب می‌شود که هرگز عملی نشود. در واقع، از جمله وحدت اسلامی این است که پیروان هر یک از مذاهب گوناگون اسلامی، با وجود اینکه عقاید و احکام خاص آن مذهب را برای خود حفظ می‌کنند و به آنها پایبند هستند، در روابط اجتماعی، سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی خود با مسلمانان دیگر، همسو و تابع مصالح برتر اسلام و امت اسلامی باشند و در مقابل دشمنان اسلام همواره به صورت «ید واحد» عمل کنند. مسلمانان می‌توانند با حفظ موارد اختلاف و با تکیه بر عناصر مشترک دینی، اتحاد اسلامی را تشکیل دهند. راه رسیدن به این هدف، آن است که مسلمانان دست‌کم در امور مربوط به امت اسلامی وسعت نظر داشته، فراتر از مرزهای مذهبی، ملی، زبانی و غیره بیندیشند و در عمل هم، مصالح کلی اسلام و مسلمانان را بر مصالح جزئی مقدم بدانند.

همان‌طور که بیان شد، وحدت در نگاه مقام معظم رهبری، به معنای نبودن تفرقه، درگیری و کشمکش است. ایشان علاوه بر اشاره به موج اسلام‌ستیزی که توسط غرب ضد دنیای اسلام آغاز شده است، تأکید دارند که دشمنان غربی، شمشیر را بر ضد مسلمانان از رو بسته‌اند؛ بنابراین، امت اسلامی باید عوامل اقتدار و توانایی درونی خود را تقویت کنند که یکی از مهم‌ترین این عوامل، اتحاد و یکپارچگی و تمرکز بر نقاط اشتراک است.

ایشان بر این باورند که باید مسلمانان جهان با هم متحد شوند و با هم دشمنی نکنند و محور همه، کتاب خدا، سنت نبی اکرم (ص) و شریعت اسلام باشد. مسلمانان باید شالوده زندگی خود را بر اسلام و قرآن استوار کنند تا در تمام ادوار زندگی موفق باشند. همچنین فرموده‌اند که این مبنای توحید و اعتقاد به وحدانیت حضرت حق، در تمام شؤون فردی و اجتماعی جامعه اسلامی تأثیر می‌گذارد و جامعه را به صورت یک جامعه هماهنگ و مرتبط با یکدیگر و متصل و برخوردار از وحدت می‌کند. در واقع، وحدت همچون جام آبی است که جوامع اسلامی برای پیشرفت تشنه آن هستند.

در پایان می‌توان چنین بیان کرد که وحدت از نگاه رهبری چنان اهمیتی دارد که ایشان وحدت را به عنوان مسئله‌ای استراتژیکی و نه تاکتیکی معرفی می‌کنند و همواره علما، روشنفکران، برجستگان سیاسی و آحاد امت اسلامی را به وحدت ذیل دستورها و آموزه‌های قرآن کریم و ارادت و محبت به پیامبر اسلام (ص) دعوت می‌کنند. همچنین ایشان پرچمدار وحدت اسلامی در زمان حاضر است و وحدت اسلامی را گرد آمدن صاحبان سلیقه‌ها و روش‌های گوناگون بر گرد محور اسلام معرفی می‌کنند که همان اعتصام به حبل‌الله است که همه مسلمانان به آن مکلف شده‌اند.

منابع

- قرآن کریم.
- احمدی میانجی، محمود (۱۳۸۹)، «مسئله‌شناسی دکترین وحدت اسلامی»، فصلنامه اندیشه تقریب، س ۷، ش ۲۵.
- اصغری، محمود (۱۳۸۶)، «وحدت اسلامی: مبانی و ضرورت‌ها»، مجله اندیشه، س ۱۳، ش ۵ و ۶.
- پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، قابل دسترسی در سایت: www.leader.ir
- خبرگزاری برنا، به نشانی: www.bornanews.ir
- خبرگزاری فارس، به نشانی: www.farsnews.com
- طالبیان، سیدمحمد (۱۳۸۷)، مجموعه مقالات برگزیده همایش اعتصام به قرآن و عترت رمز انسجام و وحدت، چ ۱، مشهد: سخن‌گستر.
- طیبی‌خواه، حسین (۱۳۸۶)، مجموعه مقالات همایش اتحاد ملی و انسجام اسلامی، گچساران: آذین.
- فولادی، محمد (۱۳۸۷)، «استراتژی وحدت جهان اسلام در اندیشه امام خمینی (ره)»، فصلنامه معرفت، س ۱۷، ش ۱۲.
- موثقی، احمد (۱۳۷۱)، استراتژی وحدت در اندیشه سیاسی اسلام، ج ۲، چ ۱، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی قم.
- موسوی کاشمیری، سیدمهدی (۱۳۸۶)، «وحدت و انسجام اسلامی»، فصلنامه حکومت اسلامی، س ۱۲، ش ۳.
- نجفی، رضا (۱۳۹۰)، «وحدت از منظر امام خامنه‌ای»، مجله فرهنگی اجتماعی سرزمین لادستان، قابل دسترسی در سایت: www.ladestan.com، کد مطلب: ۱۱۲، مورخ: ۱۳۹۰/۰۲/۱۵.
- نوایی، علی‌اکبر (۱۳۸۶)، «انسجام اسلامی از منظر امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری»، فصلنامه اندیشه، س ۱۳، ش ۵ و ۶.